

## حکمرانی خوب در گردشگری مناطق حفاظت شده: با تاکید بر قرق‌های اختصاصی استان یزد

محمود ضیایی<sup>۱</sup>، مهدیس مدنی<sup>۲</sup>

دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۱۷، پذیرش: ۱۳۹۵/۰۹/۲۰

### چکیده

چالش‌های مالی فراروی سازمان‌های دولتی در اداره و حفاظت زیستگاه‌های طبیعی و حیات‌وحش از یک سو و لزوم مشارکت و انتفاع جوامع محلی به عنوان یکی از ذینفعان اصلی توسعه از سوی دیگر، منجر به ایجاد تغییرات اساسی در شیوه اداره و مدیریت مناطق حفاظت‌شده گشته است. "مراعات پرورش وحوش"<sup>۳</sup> یکی از اشکال حفاظتی می‌باشند که در نتیجه این احساس نیاز و تغییر نگرش بوجود آمده‌اند. برای اغلب این مناطق، گردشگری یکی از گزینه‌های اصلی کسب درآمد است.

این رویکرد نوین مدیریتی، سازمان حفاظت محیط زیست ایران را نیز بر آن داشته تا طرح "قرق‌های اختصاصی" یا همان "مراعات پرورش وحوش" را به صورت پایلوت در سه استان به اجرا گذارد. استان یزد بیشترین تعداد قرقگاه‌ها را به خود اختصاص داده است و بدین لحاظ در رتبه نخست کشور قرار دارد. اما سوال پیش روی این تحقیق آن است که مناسب‌ترین شیوه حکمرانی جهت اداره این قرق‌گاه‌ها کدام است؟ مقاله پیش رو قصد دارد تا با معرفی شیوه‌های گوناگون حکمرانی در مناطق حفاظت‌شده و همچنین اصول حکمرانی خوب به انتخاب یک شیوه حکمرانی اثربخش در قرق‌های اختصاصی استان یزد یاری رساند. تحقیق پیش رو از نوع تحقیقات مورد پژوهی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، پیمایش میدانی سایت‌های فوق‌الذکر، انجام مشاهده هدفمند و مصاحبه نیمه‌ساختار یافته با مسئولین، بخش خصوصی و جامعه محلی به تحلیل و بررسی مولفه‌های حکمرانی خوب در محدوده دو تا از قرق‌گاه‌های استان یزد می‌پردازد. یافته‌های تحقیق نشان داد که با توجه به قوانین موجود و همچنین موقعیت و شرایط خاص طبیعی و انسانی قرق‌های یزد، "حکمرانی مشارکتی" از نوع "بخش خصوصی - جامعه محلی" مطلوب‌ترین شیوه مدیریتی برای آنها می‌باشد. اما عدم وجود برنامه‌ای مدون برای مشارکت گروه‌های ذینفع بومی و همچنین تاخیر در صدور مجوز بهره‌برداری از منابع این قرق‌گاه‌ها از اثربخشی این شیوه مدیریتی کاسته است.

**واژگان کلیدی:** توسعه پایدار گردشگری، مناطق حفاظت‌شده، مراعات پرورش وحوش، حکمرانی خوب، استان یزد

<sup>۱</sup> دکترای جغرافیای شهری و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشیار دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

[mdziaee@gmail.com](mailto:mdziaee@gmail.com) (نویسنده مسئول)

<sup>۲</sup> کارشناس ارشد برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. [Mahdis.madani@gmail.com](mailto:Mahdis.madani@gmail.com) (مسئول پیگیری)

## مقدمه

بعد از دهه ۶۰ میلادی احساس نیاز به رویکردی سیستماتیک بمنظور برنامه‌ریزی و مدیریت مناطق حفاظت شده افزایش یافت (Kock, ۱۹۹۵). با شدت گرفتن تمایل افراد به سفر و بازدید از مناطق حفاظت شده، اهداف دیگری همچون توسعه گردشگری در کنار اهداف بنیادین و اولیه احداث این مناطق نظیر حفاظت از تنوع زیستی شکل گرفت (Benedetto et al, ۲۰۱۶). با توسعه گردشگری در مناطق حفاظت شده مدیریت این مناطق نیز دگرگون شد (Eagles, McCool, Haynes, ۲۰۰۲). هر چند که ورود گردشگران به مناطق حفاظت شده پیامدهای اقتصادی مثبتی برای جوامع ساکن در پیرامون این مناطق به همراه داشت، اثرات منفی آن به ویژه بر محیط زیست در سطح ملی و بین‌المللی نگرانی‌ها را افزایش داد (Borrini-Feyerabend et al, ۲۰۱۳). باید توجه داشت که در نبود یک نظام مدیریت سیستماتیک و دانش محور، هر گونه تغییر کاربری اندیشیده نشده و توسعه لجام گسیخته گردشگری، می‌تواند تهدیدی جدی برای مناطق حفاظت شده به شمار آید. تجارب جهانی و ملی حکایت از بروز تغییرات بازگشتناپذیر و نابودی این اکوسیستم‌های آسیب‌پذیر و در عین حال ارزشمند را دارد (ضیایی و میرزایی، ۱۳۸۸). از سوی دیگر گردشگری توسعه خود را مدیون محیط‌هایی با کیفیت بالا است، لذا آن محیط‌ها نیز باید از سطوح بالای حفاظت برخوردار شوند تا ارزش خود را به عنوان منابع گردشگری حفظ کنند (ویلیامز، ۱۳۸۸:۱۱۴).

قرق یا قرق‌گاه یکی از اشکال حفاظتی محیط زیست و از اشکال سنتی مدیریت منابع تولیدی به خصوص در بخش کشاورزی بوده است. در این شیوه در ایام خاصی از سال بهره‌برداری از منابع طبیعی به دلایل مختلفی محدود یا برای مدتی مشخص ممنوع می‌شود. "قرق‌های اختصاصی" که در دیگر نقاط دنیا با نام مراتع پرورش وحوش شناخته می‌شوند، یک شیوه نوین بین‌المللی برای مدیریت و حفاظت از

جمعیت وحوش و زیستگاه آن‌ها می‌باشند و در عین حال قادرند تا معیشت ساکنین پیرامون این مناطق را ارتقا بخشند (Kock, ۱۹۹۵). قرق‌های اختصاصی توسط سازمان حفاظت محیط زیست به شرح ذیل تعریف می‌گردند:

«قرق اختصاصی به محدوده‌ای از جنگل، مرتع، آب، آب‌بندان، کوهستان، زمین‌های بایر و دایر اطلاق می‌شود که امتیاز بهره‌برداری پایدار از منافع محدوده قرق با رعایت حقوق اشخاص و مقررات مربوطه پس از موافقت مقامات صلاحیت‌دار وزارت جهاد کشاورزی و سایر دستگاه‌های ذیربط، در چهارچوب طرح مصوب از طرف سازمان حفاظت محیط زیست برای مدت معین به اشخاص حقیقی و حقوقی واگذار می‌گردد.»

این مناطق در نتیجه نیاز به تامین هزینه‌های حفاظت از محل دیگری غیر از بودجه‌های دولتی و همچنین تمایل روزافزون گردشگران به کسب تجربه‌های طبیعت‌محور احداث شده‌اند (Benedetto, Carboni & Corinto, ۲۰۱۶; Eagles et al, ۲۰۱۳). قرق‌های اختصاصی یا مراتع پرورش وحوش با مالکیت و مدیریت افراد غیردولتی به حفاظت از عرصه‌های طبیعی با هدف ارتقاء تنوع زیستی و افزایش تعداد وحوش ساکن در آن‌ها می‌پردازند. توسعه اکوتوریسم، گردشگری شکار، تورهای بازدید از حیات وحش، ماهیگیری و بطور کلی اشکال مختلف گردشگری حیات‌وحش از جمله محصولات عرضه شده در این مراتع هستند (Smet & Ward, ۲۰۰۶). مراتع پرورش وحوش یکی از روش‌های موثر در حفاظت از تنوع زیستی هستند که منجر به ایجاد شغل و درآمد نیز می‌شوند (Lindsey, Roulet & Romanach, ۲۰۰۷; Wilson, Edgar & Smith, ۲۰۱۰).

اما توسعه گردشگری در دراز مدت می‌تواند تحقق اهداف حفاظتی را تحت تاثیر قرار دهد. به علاوه این الگوی حفاظتی و توسعه گردشگری در همه جای دنیا به یک اندازه موفق نبوده‌اند. اغلب این مراتع از عدم وجود یک شیوه حکمرانی کارآمد، خलाهای قانونی و



۲۰۰۳). ایگلز در سال ۲۰۰۸ بیان می‌کند که حکمرانی ابزاری است برای تعیین جهت، کنترل و ایجاد هماهنگی که مدیریت اثر بخش از پیامدهای آن است.

گلوور<sup>۴</sup> در سال ۱۹۹۸ چهار نوع ساختار سازمانی را برای حکمرانی پیشنهاد می‌کند:

۱. ساختار دولتی<sup>۵</sup>، ساختاری که در آن یک نهاد دولتی به تنهایی عهده‌دار خدمات‌رسانی به عموم مردم می‌باشد.

۲. ساختار همکاری بین بخشی<sup>۶</sup>، ساختاری که در آن میان یک نهاد دولتی با یک سازمان انتفاعی یا غیرانتفاعی دیگر (به عنوان شریک و همکار) قراردادی برای شروع یک همکاری بسته می‌شود.

۳. در انحصار گرفتن حق عرضه خدمات گردشگری در پارک‌ها و مناطق حفاظت شده توسط یک بخش غیر دولتی از طریق عقد یک قرار داد با نهادهای دولتی (فرنچایز)

۴. اجاره دادن یا فروش زیرساخت‌ها و خدمات عمومی موجود در منطقه به نهادهای انتفاعی یا غیر انتفاعی.

همگی این ساختارها بر ارائه خدمات گردشگری در پارک‌ها و مناطق حفاظت شده دلالت دارند و با اینکه دولت در برخی از مناطق حفاظت شده در نقش یک ناظر همیشه در صحنه حضور دارد اما توسعه گردشگری در منطقه را به نهاد دیگری واگذار می‌نمایند. فرض اصلی گلوور و برتون در میان تمامی این چهار ساختار، مالکیت منطقه حفاظت شده است که با بخش دولتی خواهد ماند بدون در نظر گرفتن این نکته که بخش‌های غیر دولتی نیز می‌توانند به عنوان مالک این مناطق وارد صحنه شوند (Eagles, ۲۰۰۰; Harper, ۲۰۰۸).

ارتباط ضعیف و ناکافی با مقامات مسئول و دولتی رنج می‌برند (Brink et al, ۲۰۱۰). همانگونه که دیدن و همکاری‌شان در سال ۲۰۰۵<sup>۱</sup> بیان می‌کنند تنها داشتن تعداد قابل قبولی از مناطق حفاظت شده در مکان‌های مناسب کافی نیست، بلکه باید اطمینان حاصل کرد که شیوه حکمرانی بکار گرفته شده در آن‌ها این مناطق را به نحوی اثربخش مدیریت می‌کند و نتایج مطلوب حاصل می‌شود. در حقیقت میزان موفقیت مناطق حفاظت شده در دست یابی به اهداف حفاظتی، ارتقا رفاه اجتماعی و تامین اهداف اقتصادی وابستگی بسیاری به کیفیت حکمرانی آن‌ها دارد (Balloffet & Martin, ۲۰۰۷). به همین جهت سازمان‌های بین‌المللی، برای اطمینان از توسعه پایدار این مناطق بر انتخاب و بکارگیری یک شیوه حکمرانی مناسب و اثربخش با توجه به ویژگی‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هر منطقه تاکید می‌کنند (Eagles, ۲۰۰۹). همچنین اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت از سال ۱۹۹۸ اقدام به انتشار مجموعه‌ای از مطالعات تحت عنوان "مجموعه بهترین راهبردهای عملی در مناطق حفاظت شده"<sup>۲</sup> نمود. شماره بیستم این مجموعه با عنوان "حکمرانی در مناطق حفاظت شده: از اندیشه تا عمل"<sup>۳</sup> در سال ۲۰۱۳ منتشر شده است. این مطالعه بر این نکته تاکید می‌کند که هم اکنون بسیاری از مناطق حفاظت شده در سراسر دنیا از عدم وجود یک شیوه حکمرانی اثربخش که توان رویارویی با چالش‌های جهانی کنونی را داشته باشد رنج می‌برند و در نهایت ارتقا و بهبود سیستم حکمرانی در این مناطق را راه اصلی نجات زیستگاه‌های طبیعی می‌داند

حکمرانی مناطق حفاظت شده بر ساختارها، فرآیندها و سنت‌هایی تاکید دارد که تعیین می‌کنند قدرت و مسئولیت چگونه توزیع شود، تصمیمات چگونه اتخاذ شوند و چگونه ذی‌نفعان مختلف در این روند مشارکت داشته باشند (Graham, Amos & Plumotre, )

<sup>۱</sup>Dearden et al, ۲۰۰۵, p. ۹۸

<sup>۲</sup>Best Practice Protected Area Guidelines Series

<sup>۳</sup>Governance of Protected Areas: From understanding to action

<sup>۴</sup>Glover (۱۹۹۸)

<sup>۵</sup>Governmental Arrangements

<sup>۶</sup>Cross-sector Alliances

بدین لحاظ با توجه به غنای تنوع زیستی، زیستگاه‌های وسیع و بکر و همچنین تمایل سرمایه‌گذاران بخش‌های غیردولتی به احداث قرق در این استان از موقعیت منحصر بفردی برخوردار است. قرق‌های اختصاصی "علی‌آباد چهل‌گزی" در محدوده شهرستان مهریز و همچنین قرق اختصاصی "منصورآباد" یا "زردکوه" در ۳۰ کیلومتری شرق شهر یزد، در محور یزد-بافق به سمت روستای دربید، قرق‌های اختصاصی پایلوتی هستند که در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

با توجه به اینکه حکمرانی در مناطق حفاظت شده انواع گوناگونی دارد (از حکمرانی یک سطحی و دولتی تا حکمرانی چند سطحی و مشارکتی متغیر است) و هر یک از این شیوه‌ها به شکل و میزان متفاوتی قدرت و مسئولیت را میان گروه‌های مختلف ذینفع توزیع می‌کنند (Borrini-Feyerabend et al, ۲۰۱۳) در این مقاله تلاش شده است که ضمن معرفی شیوه‌های گوناگون حکمرانی در مناطق حفاظت شده با استفاده از اصول حکمرانی خوب به این سوال پاسخ داد که تا چه اندازه شیوه مدیریتی بکار گرفته شده در قرقگاه‌ها با اصول و ارزش‌های حکمرانی خوب منطبق است؟ و مناسب‌ترین و اثربخش‌ترین شیوه برای حکمرانی مناطق حفاظت شده غیر دولتی در یزد چیست؟

آنچه می‌توان از نتایج تحقیقات پیشین نتیجه گرفت این است که تحقق اصول حکمرانی خوب به ارتقا مدیریت اثر بخش مناطق حفاظت شده کمک خواهد نمود. به عبارت دیگر حکمرانی خوب، هم برای مردم و هم برای حفاظت، خوب و مناسب است، Eagles, (۲۰۰۹). با توجه به هم‌پوشانی‌های موجود میان برخی از این اصول و همچنین شرایط قرق‌های اختصاصی مورد مطالعه در پژوهش حاضر و با توجه به فاز توسعه‌ای که هم اکنون در آن به سر می‌برند، چهارچوب پیشنهادی انتیگا (۲۰۱۴)<sup>۴</sup>

گراهام و همکارانش<sup>۱</sup> در سال ۲۰۰۳ چهار نوع شیوه حکمرانی در مناطق حفاظت شده را معرفی نمودند: ۱. حکمرانی دولتی ۲. حکمرانی بوسیله ذینفعان گوناگون<sup>۲</sup> ۳. حکمرانی خصوصی ۴. حکمرانی جوامع سنتی و برای آنها زیرمجموعه‌هایی نیز تعریف می‌کنند که تقریباً اغلب طیف‌های گوناگون موجود در مناطق حفاظت شده در سراسر دنیا را در بر بگیرد. این طبقه‌بندی بعدها توسط IUCN کامل‌تر شد و با شرح و تفسیر بیشتر در مجموعه انتشارات این موسسه درباره حکمرانی در مناطق حفاظت شده به چاپ رسید. اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و کنوانسیون تنوع زیستی<sup>۳</sup> (CBD) با توجه به اینکه چه کسی یا کسانی مسئولیت و قدرت را در رابطه با یک منطقه حفاظت شده بر عهده دارند و یا آن که باید درباره تصمیمات اتخاذ شده پاسخگو باشند، چهار شیوه حکمرانی مناطق حفاظت شده را ارائه کرده‌اند. این چهار شیوه به ترتیب عبارتند از حکمرانی دولتی، حکمرانی مشارکتی، حکمرانی بخش خصوصی و حکمرانی افراد بومی و جوامع محلی.

## تاریخچه توسعه قرقگاه‌های اختصاصی در

### یزد

کامبود بودجه و نیروی انسانی لازم برای محیط بانی و حفاظت از عرصه‌های طبیعی، سازمان محیط زیست ایران را بر آن داشته تا با توسعه طرح قرق‌های اختصاصی از نیروهای مردمی در امر حفاظت کمک بگیرد. شورای عالی حفاظت محیط زیست پس از بررسی‌های طولانی و دقیق در اسفند ۱۳۹۴ اقدام به تصویب آیین نامه "حقوق و تکالیف دارندگان پروانه قرق‌های اختصاصی" نموده است. از زمان مطرح شدن طرح توسعه "قرق‌های اختصاصی" بخش خصوصی، سازمان‌های مردم نهاد و افراد محلی علاقمند به سرمایه‌گذاری از استان‌های مختلف ایران مانند یزد، کرمان و سمنان درخواست‌های خود را به سازمان حفاظت محیط زیست ارسال نموده‌اند. استان یزد

<sup>۱</sup>Graham et al

<sup>۲</sup>Multi-stakeholder

<sup>۳</sup>Convention ob Biological Diversity

<sup>۴</sup>Nthiga, ۲۱۱۴

برای ارزیابی حکمرانی در این دو قرق اختصاصی مورد استفاده قرار گرفت.



Nthiga, ۲۰۱۴, pp.۳

### روش‌شناسی تحقیق

تحقیق پیش رو از نوع تحقیقات مورد پژوهی<sup>۱</sup> یا مورد کاوی است که به تحلیل و بررسی عمیق و همه جانبه شیوه های حکمرانی و مدیریت قرقگاه های اختصاصی یزد می پردازد. در این تحقیق از استراتژی روش شناختی "تمامی منابع"<sup>۲</sup> بهره گرفته شده است؛ بدین ترتیب که از منابع کمی و کیفی (با تاکید بر منابع کیفی) مانند مصاحبه، مشاهده، بررسی سوابق و اسناد و غیره برای گردآوری اطلاعات استفاده شد. قلمرو موضوعی عام پژوهش "حکمرانی خوب در مناطق حفاظت شده غیر دولتی" و قلمرو موضوعی خاص آن "حکمرانی خوب در قرق های اختصاصی استان یزد" است. قلمرو مکانی این پژوهش قرق های اختصاصی "علی آباد چهل گزی" و قرق اختصاصی "زردکوه" استان یزد می باشد. از آنجائیکه بهترین زمان بررسی تنوع زیستی و همچنین دسترسی به دامداران بومی درون و پیرامون قرقگاه فصل بهار است زمان جمع آوری داده های تحقیق اردیبهشت ماه بود.

توضیح این نکته ضروری است که دلیل اینکه در این تحقیق روش های کیفی مانند مصاحبه نیمه ساختاریافته به روش های کمی مانند پرسشنامه ترجیح داده شده است وضعیت و شرایط خاص خود قرق ها از نظر قانونی و سطح توسعه یافتگی آنها است. در زمان انجام پژوهش حاضر هنوز آیین نامه "حقوق و تکالیف دارندگان پروانه قرق های اختصاصی" به تصویب نرسیده بود. حتی پس از تصویب آیین نامه نیز هنوز هیچ یک از قرق های موجود در سطح کشور رسماً اجازه شروع فعالیت های قانونی و بهره برداری از منطقه را نیافته اند. به همین دلیل فعالیت های انجام شده در قرق گاه ها به اقدامات حفاظتی محدود شده و فعالیت های گردشگری در آن هنوز توسعه نیافته بود.

با توجه به دلایل فوق الذکر تعداد نمونه های این تحقیق نسبتاً کم شد چرا که افراد کمی در اداره و بهره برداری از قرقگاه فعال بودند. با توجه به بررسی هایی که پیش از پیمایش میدانی در منطقه صورت گرفت جامعه آماری این تحقیق به ۳ گروه تقسیم شدند. گروه نخست مدیران و کارکنان قرق های اختصاصی بودند که از سرمایه گذاران بخش خصوصی و بومیان استان یزد بودند. هر دو سرمایه گذار به علاوه سه نفر از کارکنان قرق اختصاصی علی آباد و دو نفر از کارکنان قرق زردکوه به عنوان ذی نفعان داخلی قرقگاه ها تمام شماری شدند.

جامعه آماری دوم بومیان ساکن در محدوده قرق گاه و پیرامون آن هستند. با توجه به دامنه محدود فعالیت های قرق گاه ها و فاصله حداقل ۵ کیلومتری سه روستای مجاور قرق علی آباد، در مجموع ۲۰ خانوار از ساکنین داخل محدوده قرق زردکوه به روش گلوله برفی برای مصاحبه انتخاب شدند. گروه سوم کارشناسان سازمان حفاظت محیط زیست بودند که پس از تلاش های بسیار نهایتاً یکی از مقامات سازمان حفاظت محیط زیست یزد حاضر به همکاری با پژوهشگران شد.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup>-پژوهشگران در جریان انجام تحقیق حاضر دریافتند که به

واسطه غیر رسمی بودن فعالیت های قرق های اختصاصی موجود در استان و همچنین اختلاف نظرهایی که در زمان انجام پژوهش

<sup>۱</sup>Case study

<sup>۲</sup>All Sources



**جدول شماره ۱) تهدیدهای محیط زیستی استان یزد**

عوامل انسانی	عوامل سازمانی و اجرایی	عوامل قانونی و نهادی
- پایین بودن سطح آگاهی مردم به ویژه جوامع محلی در زمینه ارزش‌های زیستی و ضرورت حفظ آن.	- وجود تعارضات در برخی مناطق تحت مدیریت استان - کمبود امکانات و تجهیزات مناسب (نظیر موتورسیکلت‌های تندر و خودروهای کمک دار) و پاسگاه‌های محیط‌بانی در مناطق.	- عدم پشتوانه قانونی جهت حفاظت و ممنوعیت واگذاری مناطق شکار ممنوع. - ضعف قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست ایران و عدم بهنگام بودن آنها در برابر مقتضیات زمانی.
- بهره برداری بی‌رویه از برخی مراعات و عدم تعادل دام و مرتع.	- عدم بکارگیری فنون جدید مدیریت مناطق و دستیابی به شیوه‌های نوین حفاظت از طبیعت. - ضعف شدید اعتبارات جاری و عمرانی دستگاه که پیامد آن عدم انجام امرحفاظت به نحو مطلوب خواهد بود.	- عدم وجود ساختار تشکیلاتی منسجم و متناسب با وظایف دستگاه. - کمبود ظرفیت‌های پایش، مدیریت و اجرای قوانین.
- ناچیز بودن پژوهش‌ها و مطالعات کاربردی در زمینه تنوع زیستی و زیستگاه‌های استان. - پایین بودن شاخص استاندارد تعداد نیروی اجرایی لازم با وسعت مناطق تحت مدیریت (کمبود شدید نیروی حفاظتی).	- قطع ارتباط زیستگاه‌ها و از بین رفتن یکپارچگی و جزیره‌ای شدن آن‌ها.	- عدم وجود قوانین و مقررات زیست محیطی در زمینه خسارت‌هایی که به طبیعت وارد می‌شود. - عدم تعامل بین دستگاهی در سازمان‌های مرتبط با محیط زیست نظیر منابع طبیعی. - یخشی نگر و عدم وجود استراتژی توسعه مبتنی بر دیدگاه‌های زیست محیطی و آینده‌نگری.

منبع: پورتال رسمی سازمان حفاظت محیط زیست استان یزد

همانگونه که از اطلاعات جدول شماره ۱ پیداست عمده مشکلات محیط زیستی استان یزد ماهیت مدیریتی و حکمرانی دارند. همین امر اهمیت تحقق اصول حکمرانی خوب را برای تضمین اثربخشی مدیریت در قرق‌های اختصاصی "علی‌آباد چهل‌گزی" و "زردکوه"، دو قرق اختصاصی مورد مطالعه در پژوهش حاضر، بیش از پیش روشن می‌سازد.

قرق اختصاصی "علی‌آباد چهل‌گزی" در شهرستان مهریز از توابع استان یزد قرار گرفته است و فاصله آن تا روستاهای علی‌آباد، فتح‌آباد و عبدالله‌آباد حدود ۵ کیلومتر می‌باشد. این منطقه در ۶ کیلومتری منطقه حفاظت شده کالمند بهادران واقع شده است. مساحت این منطقه ۷۰ هزار هکتار می‌باشد. چشم‌انداز این منطقه شامل کوه و دشت و تپه ماهور است و پوشش گیاهی عمده در این منطقه قیچ، تاغ، گز، درمنه و

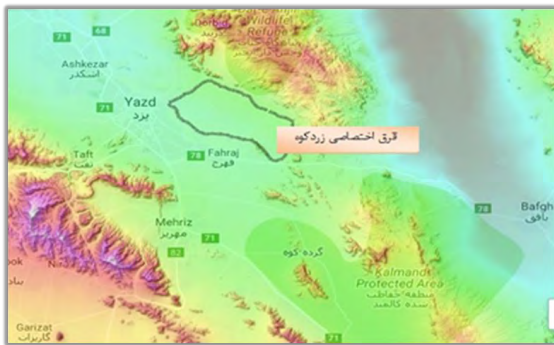
برای جمع‌آوری اطلاعات در نگارش مقاله پیش‌رو از مقالات، کتاب‌ها، کتابچه‌های راهنما و داده‌هایی که در پایگاه‌های اینترنتی علمی مانند ScienceDirect، Springer، Emerald، Google scholar و امثال آن وجود دارند استفاده شد. همچنین از اسناد مربوط به سرشماری وحوش قبل و بعد از احداث قرق‌گاه‌ها و همچنین تصاویر ثبت شده در طی مدت انجام اقدامات حفاظتی در محدوده هر دو قرق‌گاه که توسط مدیران قرق در اختیار پژوهشگران قرار گرفته بود استفاده شد. به علاوه پژوهشگران به کمک یک راهنمای محلی هر دو قرق‌گاه را مورد بازدید قرار دادند.

### منطقه مورد مطالعه

استان یزد به دلیل دارا بودن عرصه‌های وسیع زیستگاهی و نیز وجود خرده اقلیم‌های متفاوت نظیر ارتفاعات شیرکوه، مجاورت با ناحیه رویشی زاگرس در جنوب و جنوب غرب، تنوع اشکال توپوگرافی و غیره به نسبت یک اقلیم خشک و بیابانی تنوع مناسبی از گونه‌های زیستی را در خود جای داده است. علاوه بر این تنوع، آنچه که محیط زیست یزد را نسبت به بسیاری از زیستگاه‌های کشور ارزشمندتر ساخته، وجود گونه‌های بومی و یا دارای ارزش حفاظتی ویژه جانوری نظیر یوزپلنگ آسیایی، گورخر ایرانی، کاراکال، پلنگ، قوچ و میش، کل و بز و غیره است. با این وجود مشکلاتی نیز پیش روی توسعه محیط زیستی استان وجود دارد. برخی از این چالش‌ها و تهدیدها به شرح ذیل هستند:

در سطوح بالای تصمیم‌گیری در سازمان حفاظت محیط زیست کل در رابطه با احداث قرق‌های اختصاصی وجود داشت، کنکاش درباره این موضوع در سازمان حفاظت محیط زیست استان یزد بسیار حساسیت برانگیز بود.

نقشه شماره ۲) موقعیت جغرافیایی قرق اختصاصی زردکوه

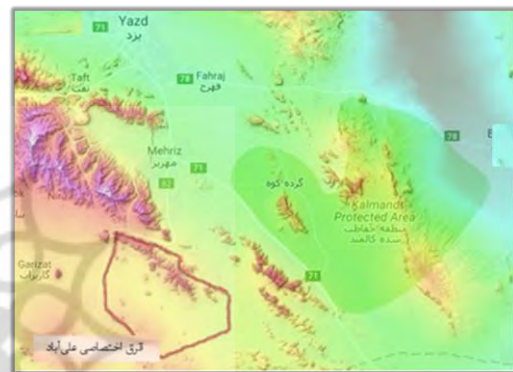
منبع: [www.en-ca.topographic-map.com](http://www.en-ca.topographic-map.com)

### یافته‌های پژوهش

همانگونه که دادلی (۲۰۰۸)<sup>۱</sup> بیان می‌کند بسیار دشوار می‌توان شیوه‌های گوناگون حکمرانی را از یکدیگر تفکیک نمود. اغلب مناطق حفاظت شده ترکیبی از شیوه‌های حکمرانی را بر می‌گزینند، به ویژه اگر وسعت این مناطق زیاد باشد و در حوزه چند شهر، استان و یا کشور قرار گیرند. از آنجا که طرح قرق‌های اختصاصی در ایران به هیچ رو قصد واگذاری مالکیت عرصه‌های طبیعی را به بخش‌های غیر دولتی ندارد، می‌توان فرض نمود که اساس حکمرانی این مناطق در ایران بر پایه مشارکت دولت با بخش‌های غیر دولتی اعم از بخش خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد، افراد محلی و جوامع بومی بنیان نهاده شده است. به عبارت دیگر همانگونه که باکلی و سامر (۲۰۰۵)<sup>۲</sup> عنوان می‌نمایند این نوع همکاری را می‌توان گردشگری خصوصی در زمین‌های دولتی نامید. به این ترتیب هر کدام از شق‌های مختلف حکمرانی مشارکتی می‌توانند برای اداره این مناطق بکار گرفته شوند. هر دو قرق اختصاصی مورد مطالعه در این پژوهش نیز از این قاعده مستثنی نیستند و حکمرانی بکار گرفته شده در آن‌ها را می‌توان مشارکتی میان دولت و بخش خصوصی دانست. اما همانگونه که الیوت و سومبا (۲۰۱۰)<sup>۳</sup> بیان می‌کنند جایگزینی حکمرانی تک نهادی با حکمرانی بخش خصوصی-جامعه محلی از

غیره می‌باشد. گونه‌های جانوری کل و بز، قوچ و میش و کبک از جمله گونه‌های هدف برای توسعه گردشگری شکار در این منطقه هستند. این قرق‌گاه با سرمایه‌گذاری و مدیریت بخش خصوصی (که خود از بومیان استان یزد است) احداث شده است و با ساخت آبشخور، علوفه‌رسانی و همچنین بکار گماردن قرق‌بان‌هایی از نیروهای بومی موفق شده تا امنیت منطقه را بهبود بخشد و دست شکارچیان غیرقانونی را از منطقه کوتاه کند.

نقشه شماره ۱) موقعیت جغرافیایی قرق اختصاصی علی‌آباد

منبع: [www.en-ca.topographic-map.com](http://www.en-ca.topographic-map.com)

قرق اختصاصی "زردکوه" در ۳۰ کیلومتری شرق شهر یزد، در محور یزد- بافق به سمت روستای دربید واقع شده است. این منطقه ۷۷ هزار هکتار وسعت دارد. منطقه زردکوه با طبیعتی خشک و کوهستان‌های کم‌پوشش و مسیل‌های متعدد با پوشش گیاهی از گیاهان درمنه، قیچ، پرند و غیره زیستگاه جانوران علفخوار گوناگون از جمله قوچ و میش، کل و بز و معدودی جبیر و آهو می‌باشد. علاوه بر روستاهای پیرامون قرق چهار روستا در داخل قرق قرار دارند که هم اکنون اغلب ساکنین آن‌ها در یزد زندگی کرده و ایام تعطیل را در روستا می‌گذرانند. این قرق نیز با سرمایه‌گذاری و مدیریت یکی از افراد بومی در قالب بخش خصوصی احداث شده است. مدیریت منطقه از اقوام و آشنایان خود برای حفاظت از منطقه استفاده می‌کند.

<sup>۱</sup> Dudley, ۲۰۰۸<sup>۲</sup> Buckley & Sommer, ۲۰۰۵<sup>۳</sup> Elliot & Sumba, ۲۰۰۰

به کناری رانده شده‌اند و نظر آن‌ها درباره چگونگی مدیریت روستای آبا و اجدادی خودشان مهم به شمار نمی‌آید.

"شفافیت و پاسخگویی" دو شاخصی هستند که بر پذیرش مسئولیت‌ها، صادق بودن در برابر ذی‌نفعان، پاسخگو بودن درباره شکست‌ها و همچنین پذیرا بودن انتقادات و پیشنهادات دلالت دارند (Borrini, Feyerabend et al, ۲۰۱۳; Graham et al, ۲۰۰۳; Ntigha, ۲۰۱۴; Edgar et al, ۲۰۰۶). قرق‌های اختصاصی در ایران علاوه بر آن که باید در برابر جامعه محلی، که فعالیت‌های قرق‌گاه زندگی آنان را بطور مستقیم یا غیر مستقیم تحت تاثیر قرار داده است پاسخگو باشند و شفاف عمل کنند، بلکه باید در برابر سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان نماینده دولت نیز پاسخگو باشند. ماده ۱۱ آیین نامه "حقوق و تکالیف دارندگان پروانه قرق‌های اختصاصی" به روشنی درباره این پاسخگویی و شفافیت توضیح داده است:

"دارنده پروانه قرق اختصاصی مکلف است قوانین و مقررات موضوعه سازمان در مورد قرق‌های اختصاصی را رعایت نموده و گزارش اقدامات و دستاوردها و برنامه‌ها را هر شش ماه یکبار به سازمان ارسال و سازمان نیز مکلف است نسبت به بررسی گزارشات و اعلام نتایج آن به دارنده پروانه قرق اختصاصی اقدام نماید."

از آنجا که هیچ یک از قرق‌های موجود در ایران تا کنون فعالیت‌های خود را بصورت رسمی آغاز نکرده‌اند، تا کنون گزارشی نیز به سازمان جهت اطلاع از دستاوردهای خودشان در سال‌های حفاظت داوطلبانه ارائه نکرده‌اند. اما در طی این سال‌ها هر دو قرق اختصاصی مورد بازدید کارشناسان و فعالان محیط‌زیست قرار گرفته‌اند. برای مثال به نقل از وب سایت سازمان حفاظت محیط زیست، کارشناسان محیط طبیعی اداره کل حفاظت محیط زیست با کمک همیاران، محیط‌بانان و قرق‌بان‌های قرق اختصاصی "زردکوه"، اقدام به سرشماری گونه‌های برجسته کل و بز و قوچ و میش در منطقه موصوف نمودند که نتایج آن حاکی از به ثمر نشستن

اثربخشی بیشتری برخوردار است. در حقیقت با توجه به محیط انسانی قرق‌های اختصاصی استان یزد، می‌توان اذعان کرد که بدون مشارکت جامعه محلی، مدیریت اثربخش این قرق‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود.

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده و مطالعات میدانی صورت گرفته بر پایه چهارچوب ارزیابی حکمرانی انتیگا (۲۰۱۴)، یافته‌های پژوهش حاضر به این قرار است:

در بعد "مشارکت" یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که به دلیل محدود بودن فعالیت‌های قرق‌ها در حال حاضر نهادی مسئول یا برنامه‌ای ویژه برای آگاهی از نظرات، پیشنهادات و انتقادات جامعه بومی پیرامون و درون این قرق‌گاه‌ها وجود ندارد. مشارکت به معنای آن است که تمامی ذی‌نفعان صدایی در فرآیند تصمیم‌گیری داشته باشند. این مشارکت می‌تواند بصورت مستقیم و یا غیرمستقیم و یا از طریق یک نهاد رسمی واسطه صورت پذیرد (Eagles, ۲۰۰۹; Ntigha, ۲۰۱۴). با توجه به پاسخ مدیران هنوز چنین نهادی در هیچکدام از دو قرق اختصاصی زردکوه و علی‌آباد وجود ندارد. البته قرق اختصاصی علی‌آباد با برگزاری جلساتی پراکنده اقدام به جلب رضایت و همکاری شکارچیان بومی و برخی از اهالی روستاهای پیرامون نموده است، اما این اقدامات تا به شکلی مدون و برنامه‌ریزی شده در نیابند نمی‌توان از اثرگذاری آن‌ها در بلند مدت اطمینان حاصل کرد. به علاوه آن که در قرق زردکوه در نتیجه سطح پایین مشارکت و تعامل جامعه محلی با متصدیان قرق ناراضی‌هایی وجود دارد که احتمال تشدید آن‌ها در مراحل بعدی توسعه قرق‌گاه به ویژه در فاز بهره‌برداری می‌رود. این در حالی که است که تصمیم‌گیری مشارکتی توانایی رسیدن به اجماع نظر بر سر منافع متفاوت و متضاد را دارد و قادر است تا منافی را که برای اکثریت افراد مهم شمرده می‌شود را تامین نماید (Bovaird, ۲۰۰۵). با توجه به پاسخ‌های جامعه محلی در قرق زردکوه، از آن جا که فعالیت‌های حفاظتی با کمک اقوام و آشنایان سرمایه‌گذار و مدیر قرق صورت می‌گیرد، مردم محلی احساس می‌کنند که



حفاظتی مسئولین این قرق نظیر میخ‌گذاری‌ها به نوعی تجاوز به حریم آن‌ها محسوب می‌گردد. زیرا این شیوه حفاظتی نه فقط برای افراد خاکی بلکه برای ساکنین محلی و حتی وحوش نیز مشکلاتی را ایجاد می‌نماید.

"اثربخشی" شاخص دیگری است که باید هم در سیستم انسانی و هم در سیستم طبیعی مورد بررسی قرار گیرد. اثربخشی در یک تعریف ساده میزان حصول به اهداف را بیان می‌کند (Eagles, ۲۰۹۹; Edwards, ۲۰۰۸). اثربخشی در سیستم انسانی بر میزان ارتقا و بهبود رفاه اجتماعی دلالت دارد (Ntigha, ۲۱۱۴) اما از آنجا که هیچ کدام از دو قرق مورد بررسی هنوز موفق به اخذ مجوزهای لازم جهت بهره‌برداری از قرق‌گاه نشده‌اند در این مرحله نمی‌توان نقش فعالیت‌های قرق‌گاه را بر روی زندگی اجتماعی و اقتصادی ذینفعان محلی این قرق‌ها مطالعه نمود. اما در مبحث محیط طبیعی اثربخشی فعالیت‌های هر دو قرق را می‌توان با توجه به فعالیت‌های حفاظتی صورت گرفته و همچنین تاثیر آن بر روی تنوع زیستی مورد بررسی قرار داد.

قرق اختصاصی "علی‌آباد" تا کنون موفق شده است که با احداث پنج آبشخور و علوفه رسانی در منطقه موفقیت‌های بسیاری در زمینه افزایش تنوع زیستی در این منطقه داشته باشد. طبق گفته‌های مدیر این قرق در آغاز کار برآورد سازمان محیط‌زیست و محیط‌بانان از این منطقه حدود ۴۰ تا ۵۰ راس انواع چهارپایان حیات‌وحش بود. به عبارت دیگر؛ اوضاع زیست-محیطی در این منطقه به شدت بحرانی شده بود. در حالی که هم اکنون برآورد جمعیت انواع چهارپایان وحشی در این منطقه ۴۵۰ تا ۵۰۰ راس است. به علاوه دوربین‌های تله‌ای که در محل آبشخورها نصب شده‌اند بازگشت دوباره ۸ راس آهو و یک پلنگ به این منطقه را خبر می‌دهند. حضور دوباره پلنگ در این منطقه حاکی از اوضاع خوب منطقه از نظر غذایی برای این گوشتخوار شکارچی است. از آنجا که آهو یکی از طعمه‌های محبوب یوزپلنگ آسیایی است، ورود دوباره

تلاش‌های قرق‌بانان منطقه بوده است. همچنین قرق اختصاصی علی‌آباد با طراحی وب سایتی رسمی، اطلاعات مربوط به منطقه، فعالیت‌های حفاظتی صورت گرفته، نتایج سرشماری‌ها و سایر اطلاعات قابل عرضه درباره این قرق‌گاه را منتشر نموده است. ایجاد وب سایت رسمی یکی از سیاست‌های متداول شفاف بودن در برابر ذی‌نفعان است (Buteau-Duitschaeffer et al, ۲۰۰۰)

در بعد "رعایت حقوق ذینفعان" ماده ۸ آیین نامه "حقوق و تکالیف دارندگان پروانه قرق‌های اختصاصی" به رعایت این اصل اشاره داد:

"مسئولیت رعایت حقوق قانونی و عرفی اشخاص در محدوده قرق اختصاصی، بر عهده دارند پروانه قرق اختصاصی است." با توجه به مشاهدات صورت گرفته شرایط قرق اختصاصی "زردکوه" شاید از این منظر شرایط پیچیده‌تر و دشوارتری باشد. زیرا با وجود ساکنین در داخل محدوده قرق، محترم شمردن حقوق آنان در استفاده از مراتع موجود (برخی از ساکنین روستاها دامدار هستند) بسیار مهم و ضروری است. علاوه بر آن هر دو قرق "زردکوه" و "علی‌آباد" از دیرباز محل گذر روستاییانی بوده است که قصد برداشت از منابع طبیعی این مناطق را داشته‌اند، مانند زیره‌چینان. این افراد اتفاقاً با پسوند "اختصاصی" در انتهای نام قرق موافق نیستند و بیم آن را دارند که همین امر دست آن‌ها را از این منطقه کوتاه کند. قرق‌بان‌ها نیز در مصاحبه‌های صورت گرفته عنوان کرده‌اند که حضور این افراد در برخی مناطق در ایام خاصی از سال آرامش و امنیت وحوش در این مناطق را بر هم می‌زند. از سوی دیگر وجود همین افراد در قرق‌های اختصاصی دیگر نظیر "قرق اختصاصی منصورآباد" در رفسنجان تا حد زیادی به برقراری امنیت در منطقه و کوتاه کردن دست شکارچیان غیر قانونی کمک کرده است. زیرا این افراد با آگاهی از فعالیت‌های حفاظتی در این مناطق، در نگاهبانی از این قرق‌گاه مشارکتی داوطلبانه دارند.

علی‌رغم احساس رضایت مدیر و قرق‌بان‌های قرق "زردکوه" از نتایج اقدامات حفاظتی صورت گرفته، جامعه محلی معتقد است که برخی از سیاست‌های

آهوان نوید احتمال بازگشت یوزپلنگ آسیایی به این منطقه را نیز می‌دهد.

علاوه بر آن حضور قرق‌بانان در این منطقه دست شکارچیان غیر قانونی را از این منطقه کوتاه کرده است. این عامل به تنهایی یکی از عوامل بسیار مهم و اثرگذار در افزایش جمعیت وحوش است. قرق‌بان‌های این منطقه همگی مجهز به دوربین‌های عکاسی حرفه‌ای برای ثبت اوضاع و شرایط منطقه و وحوش هستند. به علاوه ساخت یک مهمانسرا برای قرق‌بان‌ها در منطقه شروع شده است که این امر منجر به حضور تمام وقت آنان در منطقه و افزایش سطح حفاظت می‌گردد.

با توجه به مشاهدات میدانی صورت گرفته قرق " زردکوه" نیز در مبحث حفاظت توانسته با احیای چشمه‌های موجود در منطقه و همچنین به کارگیری قرق‌بانانی که در تمام طول روز در منطقه حضور دارند به افزایش جمعیت وحوش کمک بسیاری نماید. جمعیت گونه‌های قوچ و میش و پس از آن کل و بز در این منطقه بعد از احداث قرق اختصاصی زردکوه رو به افزایش بوده است. تا زمان انجام این پژوهش هنوز سرشماری رسمی از تعداد دقیق این گونه‌ها صورت نگرفته بود. اما بنا به اظهار نظر کارشناس سازمان حفاظت محیط زیست و همچنین ساکنین منطقه وضعیت تنوع زیستی در این منطقه از بعد از احداث قرق رو به بهبود بوده است. شاید اصلی‌ترین مشکل قرق زردکوه را بتوان فعالیت‌های معدنکاری دانست که کاملاً مغایر با فعالیت‌های حفاظتی منطقه است. آلودگی، سر و صدا و تردد ماشین‌های سنگین از جمله مواردی است که از اثربخشی اقدامات حفاظتی در این قرق می‌کاهد. به علاوه ساخت جاده‌های متعدد در منطقه توسط معدنکاران، منجر به تخریب پوشش گیاهی این منطقه شده است. این در حالی است که رویش گیاهان معدود با سطح پوشش کم در چنین منطقه خشکی ارزش بالایی دارد. در چنین اکوسیستمی گیاهان بیشتر در مسیل‌ها می‌رویند و متاسفانه ساخت جاده در مسیل‌های موجود به شدت به غنای گیاهی این منطقه آسیب رسانده است و منبع

تامین غذای گیاه‌خواران اهلی و وحشی را مورد تهدید قرار داده است. برخی از این جاده‌ها نیز از کنار منابع آبی موجود در منطقه می‌گذرند که عملاً آن منابع آبی را برای وحوش غیر قابل استفاده کرده‌اند. با این وجود از آنجا که منطقه زردکوه فاقد پاسگاه محیط‌بانی می‌باشد ( زیرا تحت هیچ کدام از کلاس‌های حفاظتی قرار ندارد) بنابراین جمعیت قابل توجه وحوش در این منطقه ناشی از مشارکت مردمی و فعالیت‌های حفاظتی قرق‌بانان این منطقه است.

با وجود همه این تلاش‌ها و دستاوردها، مهم‌ترین نگرانی فعلی مسئولان هر دو قرق گاه تاخیر در صدور مجوز بهره‌برداری است. زیرا هدف غایی از این اقدامات حفاظتی، توسعه گردشگری حیات‌وحش اعم از مصرفی (شکار) و غیر مصرفی (بازدید از حیات وحش، عکاسی و غیره) می‌باشد. جبران هزینه‌های حفاظتی تنها در صورتی امکان پذیر است که سرمایه‌گذاران بتوانند برداشتی پایدار از منطقه داشته باشند. قرق اختصاصی علی‌آباد در مقام مقایسه با قرق زردکوه از پشتوانه مالی بیشتری برخوردار است و تا کنون توانسته علی‌رغم تاخیر در صدور مجوز بهره‌برداری از پس تامین هزینه حفاظت، آن هم در سطح کیفیت بسیار بالا برآید. اما قرق زردکوه از چنین پشتوانه‌ای برخوردار نیست و همین موضوع می‌تواند اثربخشی اقدامات حفاظتی در این منطقه را به شدت تحت تاثیر قرار دهد. به علاوه مدیران قرق معتقدند تاخیر در تعیین تکلیف وضعیت و مسائل حقوقی و آیین‌نامه‌ای این طرح، به خودی خود مشکلات بسیاری را در جریان عملیات حفاظت برای آنها ایجاد نموده است. زیرا قرق‌بانان این مناطق از نظر قانونی حق بازرسی و مداخله در مواجهه با متخلفان را ندارند. به همین دلیل برخی از شکارچیان غیر قانونی از این خلا قانونی برای کار شکنی و ادامه فعالیت‌های غیرقانونی خود سو استفاده می‌کنند.

### نتیجه گیری

استفاده از نیروهای مردمی در شرایطی که کمبود منابع مالی و نیروی انسانی یکی از اصلی‌ترین



بخش خصوصی احداث شده‌اند؛ با این توضیح که هر دو شخص حقیقی سرمایه‌گذار این قرقگاهها از بومیان استان یزد هستند. اما از آنجا که تا کنون هیچ یک از این قرقها امکان بهره‌برداری و فعالیت اقتصادی در محدوده قرق را نداشته‌اند، فرصت‌های بسیار کمی برای بکارگیری نیروی بومی در اختیارشان بوده است. اما قرق "علی‌آباد" در مقام مقایسه با قرق زردکوه موفقیت بیشتری در جلب مشارکت و افزایش مقبولیت خود در میان جامعه محلی داشته است. این قرق با استخدام قرق‌بانانی از افراد بومی منطقه و همچنین برگزاری جلساتی پراکنده با شکارچیان بومی و ساکنین روستاهای پیرامون قرق، گام‌های مثبتی در جهت جلب اعتماد بومیان برداشته است. از سوی دیگر قرق "زردکوه" با وجود چهار روستا در داخل محدوده قرق از موقعیت حساس‌تری برخوردار است. اما بکارگیری اقوام و آشنایان به عنوان قرق‌بان و همچنین برخی از سیاست‌های حفاظتی غیر اثربخش و غیر اخلاقی منجر به بروز تعارض و نارضایتی افراد بومی گشته است.

با توجه به عدم صدور مجوزهای لازم جهت بهره‌برداری از منطقه فرصت‌های اندکی برای مشارکت ذینفعان محلی در منافع اقتصادی حاصل از توسعه گردشگری در قرق‌گاهها وجود دارد. بنابراین در این فاز نمی‌توان درباره اثربخشی اهداف این قرق‌گاهها در سیستم انسانی اظهار نظر نمود. تاخیر در صدور مجوز بهره‌برداری به لحاظ اثربخشی فعالیت‌های حفاظتی هر دو قرق را با مشکل تامین منابع مالی لازم برای انجام اقدامات حفاظتی مواجه کرده است. بدیهی است که حفاظت از عرصه‌هایی با وسعت بیش از ۷۰ هزار هکتار، در یک منطقه نیمه‌خشک با توجه به خشکسالی فعلی، نیاز به اعتبار و سرمایه‌گذاری‌های بسیار دارد. با این وجود احداث آبخور، علوفه‌رسانی و حضور قرق‌بانان در هر دو منطقه منجر به بهبود جمعیت وحوش و افزایش تنوع زیستی در این مناطق شده است. به نظر می‌رسد که تا کنون قرق علی‌آباد در رعایت حقوق عرفی و قانونی بومیان نسبت به قرق زردکوه موفق‌تر عمل کرده است. روستاییان برخی از

چالش‌های پیش روی نیروهای دولتی برای حفاظت از عرصه‌های طبیعی است، لازم و ضروری می‌نماید. طرح توسعه قرق‌های اختصاصی، یکی از راه حل‌های مناسب برای فائق آمدن بر این مشکلات و گسترش عرصه‌های طبیعی تحت حفاظت در اقصی نقاط ایران است. همانگونه که بندتو و همکاران (۲۰۱۶)<sup>۱</sup> بیان می‌کنند با کاهش بودجه‌های دولتی برای حفاظت از زیستگاه‌های طبیعی، درآمدهای حاصل از توسعه گردشگری در مناطق حفاظت شده، اعم از مناطق حفاظت شده دولتی یا غیر دولتی، نقش بسزایی در تامین هزینه‌های اقدامات حفاظتی داشته است. ایگلز و همکاران (۲۰۰۲)<sup>۲</sup> بر این باورند که ورود گردشگری به مناطق حفاظت شده و ادغام آن با فعالیت‌های حفاظتی منجر به ایجاد رویکردهای نوین و رویه‌ای نو در مدیریت این مناطق شد.

طرح توسعه قرق‌های اختصاصی در ایران تا کنون مخالفانی در میان کارشناسان و فعالین محیط زیست داشته است. مخالفان اغلب نگرانی‌های خود درباره مسائلی از قبیل عدم اطمینان از شفافیت و پاسخگویی بخش‌های غیر دولتی، ترجیح منافع اقتصادی بر منافع محیط زیستی از سوی آنان، پایمال شدن حقوق افراد بومی و محلی، عدم اطمینان از کارایی و اثربخشی این طرح در بلند مدت و دلایل دیگری از این قبیل را مطرح نموده‌اند. موافقان در مقابل بر این باورند که شیوه‌های حکمرانی مشارکتی غیر دولتی اثربخش‌ترین شیوه ممکن است. شفافیت، کارایی، قانون مداری، احترام به حقوق افراد و مشارکت که از ارکان توسعه پایدار است از ویژگی‌های بارز این شیوه حکمرانی است. اگر چه همانطور که نورث خاطر نشان می‌کند مشارکت یک فرایند خود بخودی نیست (North et al, ۲۰۰۸) و نیاز به بسترهایی دارد که تنها در شرایط حکمرانی خوب محقق خواهد شد.

مشاهدات میدانی پژوهشگران نشان می‌دهد که هر دو قرق اختصاصی "علی‌آباد" و "زردکوه" در یزد توسط

<sup>۱</sup> Benedetto et al, ۲۰۱۶

<sup>۲</sup> Eagles et al, ۲۰۰۲

و مشارکت بیشتر این افراد در مراحل گوناگون برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، اجرا و بهره‌برداری باشند؛

- در مرحله بهره‌برداری نیز، بهتر است تمامی پتانسیل‌ها و فرصت‌های شغلی احتمالی شناسایی شوند و امکان مشارکت جامعه محلی در تمامی ابعاد و سطوح فراهم آید؛

- لازم است تا سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برنامه مدون و مشخصی درباره نحوه بکارگیری نیروهای بومی در اختیار داشته باشند که در هنگام ثبت تقاضا برای احداث قرق اختصاصی این برنامه نیز توسط سازمان حفاظت محیط زیست مورد بررسی قرار بگیرد. لازم است تا چشم‌اندازی مدون و روشن برای مشارکت ذینفعان در اداره کردن قرق‌ها وجود داشته باشد.

- جهت بالا بردن کیفیت برنامه‌ها و سیاست‌های محیطی کمک گرفتن از سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در عرصه محیط زیست لازم و ضروری است (این سازمان‌ها می‌توانند تجربیات خود در رابطه با آموزش به جامعه محلی و همچنین شیوه‌های حفاظت جامعه‌محور را در اختیار مدیران قرق قرار دهند)؛

- بخشی از مشروعیت و مقبولیت قرق‌ها در گرو فراهم آوردن کمک‌های ویژه برای اقشار آسیب‌پذیر و نواحی دور افتاده است. در نتیجه لازم است تا بخشی از درآمدهای حاصل از قرق به توسعه زیرساخت‌های محدوده قرق و روستاهای پیرامون آن اختصاص یابد ( نظیر تامین آب لوله‌کشی، برق، تلفن و احداث جاده البته با رعایت ضوابط محیط زیستی).

آنچه مسلم است حکمرانی مشارکتی در صورتی اثربخش خواهد بود که اصول حکمرانی خوب در آن محقق گردد. تحقق هرکدام از این اصول و زیرمجموعه‌های آن پاسخی به نگرانی‌های مخالفین

اقدامات حفاظتی قرق بانان زردکوه، نظیر میخ‌گذاری‌ها را مصداق بارز پایمال شدن حق و حقوق خود دانسته‌اند.

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در منطقه عمده مشکلات فعلی در هر دو قرق را می‌توان ناشی از عدم وجود یک برنامه مشخص برای مشارکت ذینفعان بومی و دیگری تاخیر در صدور مجوزهای لازم جهت بهره‌برداری پایدار از منابع قرق‌گاه‌ها دانست. بر همین اساس پیشنهادهای جهت افزایش مشارکت هر چه بیشتر ذینفعان در فرآیندهای برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اجرا به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- کمک به افراد محلی علاقمند به سرمایه‌گذاری و احداث قرق اختصاصی، برای ایجاد تشکلهای مردمی و یا شرکتهای تعاونی ( بدین طریق این افراد توان مالی خود را افزایش داده و می‌توانند راساً برای داشتن یک قرق اختصاصی اقدام نمایند)؛

- برگزاری جلساتی با شکارچیان بومی و جلب همکاری آنان در حفاظت از منطقه و همچنین جویا شدن نظرات آنان درباره شیوه‌های حفاظتی که احتمال وقوع شکار غیر قانونی را به حداقل برساند (این همکاری باید منافعی دوسویه در پی داشته باشد. برای مثال باید از میان سهمیه پروانه‌های شکار صادره در سال بخشی را به شکارچیان بومی اختصاص داد)؛

- تهیه لیستی از دامداران و روستاییان درون و پیرامون محدوده قرق‌گاه‌ها؛ تا بتوان در اسرع وقت کمیته‌ای جهت آشنا سازی ساکنین موقت و دائم این مناطق با فعالیت‌های قرق تشکیل داد. اهداف اصلی این کمیته باید اول، معرفی اهداف قرق، دوم پرسش درباره خواسته‌ها، نیازها و انتظارات جامعه محلی و سوم ارزیابی پتانسیل‌ها و توانایی جامعه محلی جهت زمینه‌یابی و برنامه‌ریزی برای دریافت کمک

Benedetto, G., Carboni, D., & Corinto, G. L. (۲۰۱۶). Governance of sustainable tourism in a vast area surrounding a national park. *Procedia Environmental Science*, ۳۲, ۳۸—۴۸.

Borrini-Feyerabend, G., Dudley, V., Jaeger, V., Lassen, B., Pathak Broome, N., Phillips, A., & Sandwith, T. (۲۰۱۳). *Governance of protected areas: From understanding to action. Best practice protected area guidelines (Report No. ۲۰)*. Gland, Switzerland: IUCN.

Bovaird, T. (۲۰۰۵). Public governance: balancing stakeholder power in a network society. *International Review of Administrative Sciences*, ۷۱(۲), ۲۱۷—۲۲۸.

Brink, M., Cameron, M., Coetzee, K., Currie, B., Fabricius, C., Hattingh, S., Schmidt, A., & Watson, L. (۲۰۱۰). Sustainable management through improved governance in the game industry. *South African Journal of Wildlife Research*, ۴۱(۱), ۱۱۰—۱۱۹.

Buckley, R., & Sommer, M. (۲۰۰۵). *Tourism and Protected Areas: Partnership in Principle and Practice*. CRC for Sustainable Tourism.

Buteau-Duitschaever, W.C., McCutcheon, B., Eagles, P.F.J., Havitz, M.E., & Glover, T.D. (۲۰۱۰). Park visitor's perception of governance: a comparison between Ontario and British Columbia provincial parks management models. *Tourism review*, ۴(۶۵), ۳۱—۵۰.

این طرح درباره موضوعاتی همچون شفافیت، پاسخگویی و یا اثربخشی خواهد بود.

## منابع فارسی

آیین‌نامه حقوق و تکالیف دارندگان پروانه قرق‌های اختصاصی، وب سایت پایگاه خبری دیده‌بان محیط‌زیست و حیات‌وحش ایران «  
http://www.iew.ir/۱۳۹۵/۰۴/۱۰/۴۸۹۴۱»  
آخرین بازنگری ۴ آذر ۱۳۹۵.

ضیایی، محمود و میرزایی، روزبه، (۱۳۸۸)، چالش‌های مدیریتی و توسعه گردشگری در "مناطق حفاظت شده" سواحل جنوبی دریای خزر، مطالعه موردی پناهگاه حیات‌وحش میانکاله، فصلنامه مطالعات جهانگردی، شماره ۱۰، تابستان ۸۸، صص ۱—۳۴.  
ویلیامز، استیون، (۱۳۸۸). جغرافیای گردشگری، مترجم محمود ضیایی، تهران: پیام‌نور.

وب سایت رسمی سازمان حفاظت محیط‌زیست استان یزد «[www.yazd.doe.ir](http://www.yazd.doe.ir)»، آخرین بازنگری ۲۵ آبان ۱۳۹۵.

وب سایت رسمی سازمان حفاظت محیط‌زیست کل، «[www.doe.ir](http://www.doe.ir)»، آخرین بازنگری ۴ آذر ۱۳۹۵.

## منابع لاتین

Balloffet, N. M., & Martin, A. S. (۲۰۰۷). *Governance trends in protected areas: Experiences from the parks in peril program in Latin America and the Caribbean*. Arlington, VA: The Nature Conservancy.





- Edwards, T. (۲۰۰۸). Cooperative Governance in South Africa, with Specific Reference to the Challenges of Intergovernmental Relations. *Politeia* ۲۱(۱), ۶۵—۸۵.
- Glover, T. D. (۱۹۹۸). Reinventing local government: Consequences of adopting a business model to deliver public leisure services. *Journal of Applied Recreation Research*, ۲۲(۴), ۳۳۹—۳۶۶.
- Graham, J. A., Amos, B. & Plumtre, T. (۲۰۰۳), *Governance Principles for Protected Areas in the ۲۱st Century*. Ottawa: Institute on Governance.
- Harper, M. (۲۰۰۰). *Public Services through private enterprise: Micro-privatization for improved delivery*. London, UK: Intermediate Technology Publications.
- Kock, R. A. (۱۹۹۵). Wildlife utilization: use it or lose it—a Kenyan perspective. *Biodiversity and Conservation* ۴, ۲۴۱—۲۵۶.
- Lindsey, P. A. Roulet, P. A., & Romanach, S. S. (۲۰۰۷). Economic and conservation significance of the trophy hunting industry in sub-Saharan Africa. *Biological Conservation*, ۱۳۴, ۴۵۵—۴۶۹.
- North, D., Acemoglu, D., Fukuyama, F., & Rodrik, D. (۲۰۰۸). *Governance, growth, and development decision-making*. Washington D.C.: The World Bank.
- Ntiga, R. W. (۲۰۱۴). Governance of tourism conservation: Lessons from Kenya (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://edepot.wur.nl/۳۲۳۲۴۰>
- Dearden, P., Bennett, M., & Johnston, J. (۲۰۰۵). Trends in global protected area governance, ۱۹۹۲–۲۰۰۲. *Environmental Management*, ۳۹(۱), ۸۹–۱۰۰.
- Dudley, N. (۲۰۰۸). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Eagles, P. F. J. (۲۰۰۸). *Investigating governance within the management models used in park tourism*. Social Science and Humanities Research Council of Canada.
- Eagles, P. F. J. (۲۰۰۹). Governance of recreation and tourism partnerships in parks and protected areas. *Journal of Sustainable Tourism*, ۱۷(۲), ۲۳۱—۲۴۸.
- Eagles P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (۲۰۰۲). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Eagles, P. F. J., Romagosa, F., Buteau-Duitschaeffer, W. C., Havitz, M., Glover, T. D., & McCutcheon, B. (۲۰۱۳). Good governance in protected areas: an evaluation of stakeholders' perceptions in British Columbia and Ontario provincial parks. *Journal of Sustainable Tourism*, ۲۱(۱), ۶۰—۷۹.
- Elliott, J. & Sumba, D. (۲۰۰۰). *Conservation Enterprise: What Works, Where and for Whom?* International Institute for Environment and Development. London.
- Edgar, L., Marshall, C. and Bassett, M. (۲۰۰۶), *Partnerships: Putting Good Governance Principles in Practice*. Ottawa: Institute on Governance.